

Не чути було, щоб двері
зачинялись — мабуть, вони так і
залишили їх відчиненими, як то
буває в квартирах, де трапилося
велике лихо.

Франц Кафка. «Перевтілення»

Щомісяця, щотижня він робив
вибір і розплющував очі для того,
щоб прожити ще один
день у цьому світі.

Ганья Янагіхара. «Маленьке життя»

Вибори-шмибори, випив би, грошей би,
Дощ іде, човен пливе,
І Іран каже, що буде війна...
А в мене навіть рушниці нема.

«Мертвий Півень». «Холодно»

Зачин

Березень, 2022

— **Л**ьоня, не налягай! — Огрядна приземкувата жінка вихоплює з рук чоловіка пакет соку й ховає до картатої сумки в узголів'ї лежанки, на якій вони сидять. У підвалі вогко, але тепло. Жені здається, що він пропах тутешньою сирістю й мишачим послідом до скону.

Низька стеля тисне на голову, але звикаєш і до цього.

— На Сухомлинського вчора розстріляли з танка сім'ю з дітьми, — голос дідугана в чорній дублянці поверх домашнього халата, через яку він схожий на пиякуватого батюшку, звучить скрадливо і щемко. Згори долинає вибух. Перший за пів години. Лампа на стіні кілька разів блимає, але продовжує горіти. У кутку хтось починає плакати. З чийогось телефона тихо звучить тужлива іспаномовна музика. — Денацифікатори йобані.

— Усе сходиться, не може не сходитися... — бурмоче літня жінка із сусіднього будинку, від якого лишилися тільки стіни з обвугленими очницями розкурочених вікон і вирв. У завалах будинку вона знайшла вцілілу ікону з Миколаєм Чудотворцем і тепер не випускає її з рук. Жені здається, що жінка говорить сама із собою й рано чи пізно неодмінно переб'є всіх у сховищі. В ім'я свого милосердного Бога. — Біблія не бреше. Згадайте вершників апокаліпсису... Спочатку на білому коні прибуває Чума. Чим вам не ковід? Потім, на червоному, Війна. Третій вершник, на вороному коні, Голод. І останній, четвертий, на блідому, сама Смерть.

— Светка, перестань нести беліберду, — з притиском каже дід Іван. — І без тебе тошно.

Баба Галя, вкрита біло-зеленим коциком, лежить боком на розкладачці і вдячно дивиться сумними очима на діда. Останні дні їй геть кепсько. То тиск підніметься, то серце нагадає про себе іржавими лещатами болю. Завидна, коли вщухають обстріли, а росіяни не нишпорять районом у пошуках недограбованого, не шманають і не обнюхують людей, чи часом не перестріли *фашистського пособника*, дід Іван виводить її на вулицю і вони гуляють попід руку двором. Іноді він потайки пригощає бабу шоколадними цукерками — і та винувато, по-дитячому сором'язливо усміхається. Де старий бере ті цукерки, Женя не знає.

— Якщо то правда й наші перейшли Війницю... — дідуган у дублянці чуває потилицю, його губи розтягуються в ніяковій усмішці. Від старого тхне сцяками. Від кожного з них тут тхне.

— То ше нічо не значить. Рускі з кадировцями отаборилися в кожному третьому дворі.

— Ми в сірій зоні, а це значить, шо на лінії вогню... — долітає чоловічий голос із неосвітленого кутка. Усі зараз замовкають.

Вони тут — наче кроти. Темрява, прокопчена багаттями, на яких вони прямо в підвалі готують їжу в особливо гарячі дні. Зварена на свічках кава. Відро замість туалету в кінці коридору. Гнітюча невідомість і страх, що їх ніхто не збирається рятувати. *Прилетить — не прилетить*, от і все життя. Від учорашнього оптимізму після раптової появи світла не зосталося і сліду. Пусті балачки про те, що їм важливо триматися купи, дратують і найзатятіших жителюбів.

Женя обводить поглядом присутніх, близько двох десятків здебільшого старших людей, які з різних причин не змогли чи не схотіли виїхати з міста, і нудно зітхає. *Чисто тобі санаторій для престарілих*. З молодших тут лише він та жінка з півторарічною дівчинкою, яка не злазить із маминих рук відтоді, як вони прибилися до підвалу. Вона, як і пророчиця апокаліпсису, — із сусіднього будинку.

Днями він спробував з увічливості заговорити з нею, спитав, чи не потрібна їй допомога, але жінка лише скрушно похитала головою й розридалася. Потім дід сказав йому нишком, що русня вбила її сина та чоловіка. *Тому вона й не поїхала*. Дивно, подумав Женя, але промовчав.

— Ти куди? — Дід Іван міцно хапається сухими пальцями за його зап'ястя. Кремезний, неговіркий і підозріливо напружений. Дід боїться, що внука схоплять бородаті чеченці або клишоногі молокососи з-під Ростова, а далі хтозна-як буде... Якщо пощастить, Женю відпустять, а ні, то потягнуть у підвал, допитуватимуть, катуватимуть і пустять у потилицю кулю. Скільки таких ні за що страчених по місту, вони дізнаються або згодом, або ніколи. Тому дід наказує вдень на вулицю не потикатися.

— Додому. Туди й назад. Павербанк заберу заряджений.

— Сиди, стріляють же... — цідить дід, але Женя висмикує руку, встає із застеленого пледом ящика й, петляючи між людей, іде до виходу. Ніхто не звертає на нього уваги. Тут кожен за себе. Максимум — за своїх рідних. Такі правила життя на війні. За тижні після двадцять четвертого він засвоїв ту галіму науку, як табличку множення. Як і те, що люди надто драматизують питання життя та смерті. У свої п'ятнадцять він уже достатньо дорослий, аби приймати безумовне та невідворотне як даність і робити те, що вважає за потрібне.

На вулиці після затхлого підвалу солодко пахне ранньою весною і димом. Хочеться просто стояти й дихати. Не думати про танки на сусідніх вулицях і смердючі тіла на тротуарах, — забирати їх орки не дають. Темну запону вечірнього неба над старою військовою частиною осяває заграва. Здалеку чути тягучий, надсадний свист і вибух. *Міни*. Женя навчився розрізняти і шурхіт «градів», і гул авіації, і гуркотіння танків, і глухе пукання ППО. Найстрашніше, коли стріляє танк: виходу не чути, та за останні перед прильотом частки секунди виття таке, що кишки в животі стискаються, а від переляку хочеться вгризатися зубами в асфальт.

Бите скло під ногами рипить по-зрадницьки голосно. Жені здається, що його чує все місто. Два похапцем збиті хрести на клумбі скидаються на пару заблукалих у сутінках дітей. Він досі не звик до їхньої тут присутності. Якби не спокій, який він навчився видобувати із себе, ніби якісь корисні копалини, він би давно звихнувся.

У під'їзді моторошна тиша — ні тобі післяробочих сварок, ні крикливих телевізорів з котами, ні брязкоту посуду із запахом горохового супу, ні блатняку від вічно бухого дяді Стьопа, якого якути застрелили ще в лютому, коли той лазив ранковою Парковою і шукав, де би похмелитися.

Удома Женя не роззувається. Навряд чи баба Галя дорікне йому зараз. У дивом уцілілому кухонному вікні — дід заклеїв його малярним скотчем — Женя натрапляє на круглясту дірку. Куля пробила скло, стіну у ванній кімнаті й застрягла в плитці. Обачно підсвічуючи телефонним ліхтариком, Женя обмацує пальцями ямку в стіні. *Сувенірчик би.*

Щоб провітрити сиру й застоюну дитячу, Женя обережно відчиняє вікно. Знадвору чути кроки, та, дослухавшись, він розуміє, що знову параноїть. На підвіконні лежить мамина книжка. Та, що вийшла *опісля*. Прочитати її Женя поки що не наважується. Іноді бере в руки, гладить приємну на дотик матову обкладинку, розглядає чорно-біле мамине фото, знехочу розгортає, пробігає очима куций напис «присвячую моїм найліпшим Ярику та Жені» і кладе на місце. Хоча якогось особливого місця в книжки немає. Де покладуть.

На телефоні одна довбана поділка. *Ти як?* Повідомлення не доставлено. *Звісно*. Добре, що світло ввімкнули й він зарядив павербанк. Та як надовго? За Віту йому нічого переживати. Вона з батьками в Ужгороді. На відміну від багатьох інших, їм пощастило проскочити евакуаційними коридорами, по яких русаки відпрацьовували бойові навички. Після їхнього від'їзду, поки був хоча б якийсь зв'язок, вони ще переписувалися, та Женя знав, що так, як було, уже ніколи не буде.

По-перше, Віта образилася, що він відмовився їхати з ними. *Я не кину тут діда з бабою, ти шо*, сказав він, і то була правда, навіть якби проти тієї правди пішли старі Дороші. *Якби це вони прогнулися, тоді окей, але ж ти знаєш мого діда — він упертий як баран. Як і ти*, вирвалося у Віти. Вона розридалася, і Женю це збісило. *Не розумієш, чи шо?* Віта не розуміла і плакала. Так було щоразу, коли щось ішло не за її планом. Вона не тримала в собі нічого зайвого.

По-друге, те її дурне запитання. *Ти мене любиш?* Він не знав, що відповісти. До найменших подробиць пам'ятав, як вони курили

траву після шкільного благодійного балу в актовій залі з білим росям і як із Віти спала сукня, під якою не було трусиків. Такого не забудеш. Тому, напевно, він її любив, та коли навколо щодня вбивають людей, а собаки гризуть трупи на вулицях, думати про любов важко. Навіть тепер, коли багато що стало звичним.

Женя зачиняє вікно в дитячій, безшелесним привидом обходить решту квартири, бере павербанк і наближається до вхідних дверей. Найменше, чого він зараз хоче, це повертатися в підвал. За ніч у ліжку, здається, він готовий віддати все. Женя відчиняє двері й завмирає. Перш ніж усвідомлює, що перед ним людина, з пам'яті нестримним роєм голодних почвар вириваються спомини, від яких по його ногах тече тепла сеча.

— Ти?

Ярику, збуди Женю... Він за останній тиждень ні разу не прийшов до школи вчасно, — у горлі Дарки немов застряг шмат наждачного паперу. Бракувало тільки захворіти й тиждень або два провалитися в ліжку. Безпомічною, злою на світ амебою, якою вона ставала щоразу, коли хворіла. На щастя, Дарка знала, що річ в іншому, не в застуді, і те *інше* нагадувало про себе не тільки подразненим горлом. Лоскітлива, майже невагома ніжність креслового кімоно й відсутність спідньої білизни під ним лише підсилювали відчуття оголеної вразливості. Перед сном, аби заспокоїтися, вона читала Фіцджеральда, але нічого з прочитаного не пам'ятала.

— Ти мене чуєш?

— Ага. Доброго ранку.

Ярик кривулястим кроком рушив зі спальні до кімнати сина. Його голі п'яти лунко заляскали підлогою. Дарка, дивлячись чоловікові в спину, знов подумала, що з такою ходою Ярик мав би важити не менш як п'ять центнерів. Знайома плоть і пів тонни свинцю, які він притягнув у собі зі Сходу. Якби вони жили в багатоквартирному будинку й над нею совалися такі тиранозаври, комусь довелося б пережити ще один льодовиковий період.

Дарка різко здригнулася від гучного цикання. Сонний Ярик зачепив дверну ручку, вилаявся, тернув долонею подряпину й почалапав далі коридором. Щоразу, коли таке траплялося, він грозив замінити ті *йобані ручки*, але забував про те, щойно рани на руках зтягувалися першою шкіркою.

На сніданок Дарка приготувала омлет із беконом і тости із житнього хліба. Нарізала твердий сир і овочі. Заварила фруктовий чай для себе й для Жені. Каву Ярик для себе останнім часом готував сам. У тональності хороших, далеко не її спогадів, звучав Кріс Рі, «Looking for the Summer», і Дарка несвідомо мугикала під носа мотив приспіву.

Простору кухню заливало сліпуче вересневе сонце. Раніше, виспане й настирливе, неначе лампа над столом у морзі. Вологими, розм'якними від води пальцями Дарка взяла айфон, щоб зафіксувати, як безжально й водночас ніжно світло пронизувало її худорляві руки, хороводи ледь видимих пилинок у повітрі й обжиті нею до найменших деталей стіни.

Руки на світлинах у смартфоні вийшли мертвотно блідими.

— Як спалося?

Сонний Женя сів за кухонний стіл із телефоном у руках і відповів настільки нерозбірливо, що це дужче нагадувало котячий нявкіт, ніж людську мову.

Осінь чарувала і, як завжди, пробуджувала заспані тривоги.

Коли Жені було три, якийсь час він поводився як цуценя: лазив на чотирьох, їв з тарілки на підлозі, гавкав у магазинах і за святковими столами, кусав близьких за ноги, вив, як вовчєня, й навідріз відмовлявся ідентифікувати себе людиною. Забава затяглася на тижні. Коли постало питання дитячого садка й того, як Женя впишеться в нову для себе екосистему, вони звернулися до фахівця. Знайомий психолог їх заспокоїв, запевнивши, що таку поведінку потрібно сприймати як гру: прецедентів з дітьми, які стали б собаками чи котами, офіційна наука не знає.

На запитання Дарки, чому з ним відбуваються ці метаморфози, психолог відповів, що причин здебільшого дві: або Женя обожене чотирилапих друзів, або — і то найпоширеніша причина — йому критично бракує уваги й ласки рідних. Дарці таке пояснення не сподобалася. Вона вважала себе чудовою, хоча й не ідеальною матір'ю.

Зрештою, невдовзі Женя з теми собак збився.

— Мені повторити питання?